

\* Look at the illustrations and guess what the text will be about?

- How do you understand the title of the text?

What can the story be about

- \* Draw an illustration of the text you read.

When understanding the linguistic means of creating the imagery of a literary text, students should realize the visual and expressive possibilities of the phenomena that are studied in the classroom. The beauty of a foreign language is revealed to children in the process of such work. For example, the following types of tasks-questions:

\* Write out the words that convey the colors of autumn, winter, etc. Do you only have to write out adjectives, why?

\* What are the words that help describe the landscape?

\* Specify synonyms, antonyms. Why exactly is this word used?

- What sounds prevail and why? etc.

The use of such problem situations in the educational process makes it possible to form a certain cognitive need in students, but also provides the necessary focus of thought on an independent solution to the problem that has arisen.

Thus, the creation of problematic situations in the process of working with the text ensures the constant inclusion of students in independent search activities aimed at solving emerging problems, which inevitably

leads to the development of cognitive independence and creative activity, and this, first of all, affects the quality of students' knowledge. It is important that the student can apply the knowledge gained in the lesson, otherwise the learning process is useless.

Thus, all these simple techniques that I use in my work, I think, contribute to the development of creative and inventive abilities of students, enrich them not only intellectually, but also personally. And, of course, our task in teaching a foreign language is to inspire, not to entertain, to teach, not to harm, to develop, not to score. It is important not to cut off the students' wings, but to create situations of creativity and success for them.

### References

1. Halpern D. Psychology of critical thinking. - St. Petersburg: Piter, 2006. - 289.
2. Dosbenbetova A. Sh., Abramova G. I. The use of Kazakh folk wisdom in English lessons for the development of creative thinking of students. Publishing house "Sreda", 18c., 2020g.
3. Bono, E. Think! Before it's too late [Text] / E. Bono; translated from English by V. Kuzina. - Moscow: Peter, 2011 - - 217 p.
4. Minyar-Beloruichev, R. K. On the principles of teaching foreign languages // General methodology of teaching foreign languages / R. K. Minyar-Beloruichev. - M.: Novoe Prosveshchenie, 2008. - pp. 43-53.

## SUPPORT OF EARLY AND PRESCHOOL CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL CHANGES IN UKRAINE

**Litovchenko S.**

*candidate of pedagogical sciences (PhD), senior researcher,*

*Head of The Department of Education of Children with Hearing Impairments,*

*Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*

*street M. Berlinskoho, 9, Kyiv, 04060, Ukraine*

*ORCID ID 0000-0003-0001-4667*

*DOI: 10.24412/2701-8369-2021-6-3-19-23*

## СУПРОВІД ДІТЕЙ РАНЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ У КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ ЗМІН В УКРАЇНІ

**Литовченко С.**

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,*

*завідувач відділу освіти дітей з порушеннями слуху,*

*Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України*

*вул. М. Берлінського, 9, Київ, 04060, Україна*

*ORCID ID\_0000-0003-0001-4667*

### Abstract

According to the results of historical analysis, analysis of educational practice, legal documents, taking into account modern values and methodological guidelines, the theoretical positions on the interpretation of the essence of correctional and developmental support of children of early and preschool age with hearing impairments are generalized.

### Анотація

За результатами історичного аналізу, аналізу освітньої практики, нормативно-правових документів з урахуванням сучасних ціннісних та методологічних орієнтирів узагальнено теоретичні позиції до тлумачення сутності корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, визначено основні аспекти системи супроводу.

**Keywords:** children with hearing impairments, early and preschool age, support, child development.

**Ключові слова:** діти з порушеннями слуху, ранній та дошкільний вік, супровід, розвиток дитини.

**Постановка проблеми.** Сьогодні Україна вибудовує суспільні відносини на основі демократичних цінностей, що сприяє утвердженню філософії толерантності та рівності, а відтак соціальної моделі сприйняття інвалідності, за якої, на відміну від медичної, обмеження розглядаються як результат дискримінації з боку суспільства, а не стану людини.

Позитивним результатом означених тенденцій виступає суспільно-освітня концепція «Нова Українська школа», яка акцентує на здійсненні навчання та супроводу на основі принципів гуманістичної психології та педагогіки, ґрунтується на соціальних (дитино центрованих) положеннях, включає реалізацію соціокультурного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного підходів.

У контексті освітніх реформ визначено стратегію розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами (ООП); передусім йдеться про забезпечення доступності до якісної освіти на всіх рівнях, дотримання конституційних та міжнародних прав у сфері освіти та соціального захисту; розширення мережі закладів освіти та гарантування батькам права вибору освітнього маршруту для своєї дитини; поширення підтримуючого навчання як концептуального підходу, що реалізується у процесі застосування новітніх технологій викладання та супроводу. Соціальна модель передбачає, що система освіти має бути більш гнучкою, здатною до забезпечення рівних прав на отримання освіти всіма дітьми без дискримінації.

Принципи та підходи до реформування спеціальної освіти детально висвітлено у працях вітчизняних учених Е. Данілавічюте, В. Засенка, В. Кобильченка, А. Колупасової, С. Кульбиди, О. Мартинчук, Л. Прохоренко, М. Супруна, О. Таранченко та ін.

Водночас, пріоритетом національної політики виступає упровадження міжнародних стандартів у системі надання допомоги дітям з особливими освітніми потребами: якомога раннє виявлення проблеми у розвитку та рання комплексна допомога (раннє втручання).

Саме рання діагностика і своєчасна реабілітація мінімізують негативний вплив порушень на розвиток дитини. За таких умов завданням виступає не корекція вторинних відхилень, а не допущення їх виникнення. Доведено, що діти з особливими освітніми потребами, які були задіяні у програмі втручання, мають кращі навчальні та соціальні навички у порівнянні із однолітками, які таку послугу не отримали (Calderon & Naidu 2000; Yoshinaga-Itano 2000).

У такому контексті виникає необхідність обґрунтування системи комплексного супроводу дітей з порушеннями слуху раннього та дошкільного віку, яка спирається на сучасні підходи в освіті та враховує зазначені соціокультурні та освітні новації.

**Аналіз актуальних досліджень.** Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави констатувати висвітлення різних аспектів організації супроводу дітей з особливими освітніми потребами у працях вітчизняних і зарубіжних вчених (Е. Данілавічюте, Т. Дегтяренко, В. Засенко, А. Колупасова, Т. Костенко, В. Кобильченко, Л. Прохоренко, О. Таранченко, А. Шевцов, О. Чеботарьова; J. Deppeler, T. Loreman, R. Smith та ін.).

Особливостям роботи з дітьми з порушеннями слуху дошкільного віку присвячено дослідження О. Дробот, В. Жук, В. Литвинової, В. Шевченко; Л. Борщевської, Н. Засенко, Л. Лебедевої, М. Шеремет, Р. Якубовської; Б. Корсунської, Ж. Шиф та ін.

Втім, донині з огляду на означені інноваційні процеси фактично не визначено теоретично-методичні основи, не розроблено цілісної системи корекційно-розвивального супроводу дітей з порушеннями слуху раннього та дошкільного віку.

Актуальність проблеми зумовлює **мету статті** – за результатами теоретичного аналізу, аналізу освітньої практики, нормативно-правових документів схарактеризувати систему корекційно-розвивального супроводу, використання якої забезпечує позитивну динаміку розвитку дітей з порушеннями слуху раннього та дошкільного віку.

У підготовці матеріалів статті використано **методи** теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження (зокрема публікацій, представлених у наукових виданнях, включених до наукометричних баз даних Scopus, Web of Science, EBSCO databases, Index Copernicus, Google Scholar та ін.); зіставлення та систематизації результатів наукових досліджень; а також узагальнення практичного досвіду підтримки дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху.

**Виклад основного матеріалу.** Проблема супроводу дітей з особливими освітніми потребами є актуальною у сучасній спеціальній педагогіці.

Щодо дітей з особливими освітніми потребами широкое живання поняття «супровід» пов'язано з розвитком концепції інклюзивного навчання, оскільки в умовах спеціальних закладів дошкільної та загальної середньої освіти традиційно реалізується модель комплексної психолого-педагогічної та корекційно-розвивальної допомоги. Особливістю спеціальних закладів є системний підхід до корекційної спрямованості освітнього процесу; створення системи дошкільної та загальноосвітньої (у багатьох закладах й професійної) підготовки з відповідним корекційно-розвивальним супроводом, що є важливою умовою засвоєння змісту навчання.

Оскільки поняття «супровід» у широкому сенсі має на меті допомогу, підтримку, сприяння, то можна стверджувати, що процес і методи супроводу, так само як і служби супроводу на практиці формувалися вже з початку розвитку системи спеціальної освіти (в Україні – понад два сторіччя).

Якщо для системи масової освіти супровід розвитку дитини залишається відносно новим явищем, лише формується, то в сфері спеціальної освіти вже накопичено значний досвід корекційно-розвивального супроводу дітей з особливими освітніми потребами, і на сучасному етапі у зв'язку з соціальними перетвореннями, зміною ставлення до людей з особливими потребами він вдосконалюється, набуває нових цільових орієнтирів, форм і змісту.

Відповідно організація спеціального навчання розглядається як передумови сучасних підходів до освіти та реабілітації дітей з особливими потребами, зокрема теорії і практики супроводу.

У своїй роботі ми спиралися на історичні дослідження, які представляють найбільш повну картину розвитку теорії і практики освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні у різні часи (М. Богданов-Березовський, О. Дьячков, І. Соколянський, М. Лаговський, Є. Членов, М. Ярмаченко та ін.), а також особливо цінними для нас були положення ґрунтовних наукових робіт українських дослідників останніх років (М. Супрун, О. Таранченко, В. Шевченко, О. Шевченко та ін.), зважаючи на сучасний контекст студіювань, акценти на національно-патріотичні моменти.

Важливими висновком нашого аналізу, стало те, що підходи до освіти дітей з ООП, які склалися історично, стали передумовою для прогресивних сучасних поглядів, знайшли втілення у сучасній теорії і практиці. Також важливою умовою і чинником вирішення усіх питань діагностики, розвитку, освіти, соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, порушеннями слуху зокрема, є, власне, організація супроводу.

В основу сучасних підходів до організації супроводу дітей з порушеннями слуху покладено такі, що склалися історично, традиції в освіті і виховання дітей цієї категорії. Зокрема, можливо визначити такі основні позиції: важливість раннього та дошкільного періоду у житті дитини для подальшого успішного розвитку, навчання та соціалізації; організація розвивального середовища, яке визначає потребу в мовленні, та його розвиток; побудова навчального та корекційного процесу із врахуванням психологічних особливостей та потреб дітей з порушеннями слуху; важливість реалізації корекційної складової при організації навчання та супроводу дошкільників з порушеннями слуху.

Водночас, протягом XIX-XX століть деякі ідеї, задекларовані та визначені на рівні теорії, не були реалізовані на практиці. Зокрема, визнавалась провідна роль і важливість раннього періоду для розвитку та навчання дітей з порушеннями слуху, натомість на практиці не було створено а ні системи ранньої діагностики, а ні закладів, які б здійснювали відповідну роботу. Діагностичні можливості були обмежені й з огляду на технічний рівень медичного обладнання тощо. Корекційно-розвивальна робота проводилася в закладах, проте була недостатньо індивідуалізована; корекційний складник передбачав лише розвиток слухового (слухозоро-тактильного) сприймання та формування вмови, відтак не враховувалися актуальні положення

щодо різнобічного розвитку дітей з порушеннями слуху, створення умов для загального розвитку, врахування індивідуальної траєкторії опанування навчального матеріалу тощо. Заформалізованість системи розвитку, навчання та виховання, що була властива для всієї системи, негативно позначається й на освіті дітей з порушеннями слуху. Жорсткість стандартів та навчальних програм, не врахування особливостей опанування навчальним матеріалом (у нормативній базі). Роль сім'ї, батьків у вихованні та розвитку дітей донині не враховується повною мірою (нестача інформації; пізні діагностика, початок спеціального навчання; відсутність фахової підтримки на ранньому етапі тощо).

На сучасному етапі у Законі України «Про освіту» (2017) визначено базові поняття:

«психолого-педагогічний супровід – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачених індивідуальною програмою розвитку;

психолого-педагогічні послуги – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів, іншими фахівцями;

корекційно-розвиткові послуги (допомога) – комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення».

Супровід розглядається як комплексний цілісний процес, у контексті якого психолого-педагогічний та корекційно-розвивальний вектори є одними з основних. Координованість системи супроводу реалізується через своєчасність, безперервність та комплексність заходів і методик; відповідність змісту, рівня та обсягу заходів можливостям і потребам дитини з ООП.

В сучасній науці *супровід* позиціонується як пролонгований, динамічний процес; командна взаємодія; комплексна система заходів, спрямованих на активізацію сильних сторін суб'єктів супроводу; метод та ідеологія роботи фахівця, яка спрямована на створення у рамках об'єктивної ситуації, що склалася, максимально сприятливих умов для розвитку і навчання особистості; цілісна діяльність, що передбачає виявлення особливих потреб осіб і їх задоволення у процесі навчання та ін.

У визначенні *концептуальних основ* супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху актуальними є положення концепцій «Розвитку освіти України на період 2015-2025 років», «Нової української школи» (2016), «Національно-патріотичного виховання» (2019); «Освіти дітей раннього та дошкільного віку» (2020), «Розвитку дошкільної освіти» (2020); «Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки та план заходів з її реалізації» (2020), «Створення та розвитку системи надання послуги раннього втручання в Україні» (2019); «Розвитку дошкільної

освіти дітей із порушеннями слуху» (2014), «Розвитку системи освіти осіб із порушеннями слуху в Україні» (2015), «Жестової мови в Україні» (2019) та ін.; зокрема у сучасних концепціях дошкільної освіти визначено основні *принципи* розвитку галузі: визнання унікальності та обдарованості кожної дитини; цінність дитинства, визнання прав дитини на навчання через гру, дослідницьку та проєктну діяльність; створення умов для різнобічного розвитку особистості дитини; визнання цінності співпраці з родиною; забезпечення переходу дитини з домашнього середовища в дошкільну освіту; надання послуги раннього втручання (за потребою); наступність дошкільної і початкової освіти; безперервний професійний розвиток педагогічних працівників; державно-громадське управління та міжвідомча взаємодія.

Враховуючи результати теоретичного аналізу, сучасну нормативну базу нами уточнено сутність *корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху*, який ми розуміємо як комплексну систему заходів супроводження дитини на всіх етапах її становлення та навчання, спрямованих на розвиток особистості, пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери, комунікації (soft skills, словесне мовлення та / або жестов мови) та корекцію порушень шляхом створення природного, розвивального середовища.

Ми не можемо відмовитися від усталеного визначення, спираємося на нормативні документи, проте в контексті соціокультурного підходу актуальними є тези про недоцільність корекції щодо дітей з порушеннями слуху, натомість уваги до розвитку особистості, пізнавальної діяльності, комунікації; водночас, ми враховуємо різні варіанти освітніх маршрутів, зумовлені значною кількістю чинників (тип порушення, ступінь зниження слуху, засоби реабілітації, запити батьків), тому дійсно, підтримуючи, що корекційний супровід є важливим саме для варіанту, за якого сім'я обирає для дитини розвиток слухового сприймання та словесного мовлення, як основного засобу комунікації (відтак, постає питання про корекцію порушень), разом з тим, сприймаємо, що за білінгвально-бімодального підходу (національна жестова мова є мовою навчання та спілкування) корекція не є необхідною.

Ми виносимо на першу позицію розвиток: у сучасних міжнародних підходах до розуміння супроводу правомірним є акцент на розвиток на відміну від корекції, тому ми саме таким чином визначаємо корекційно-розвивальний супровід, надаючи першочергового значення розвитку. Пріоритет розвитку особистості над корекційним впливом.

Комунікацію розглядаємо у широкому сенсі (навички соціальної взаємодії, відстоювання власної позиції тощо, розвиток словесного мовлення та/або жестової мови).

В основу системи корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху покладено *світоглядні ідеї та ключові цінності*: сприйняття та реалізація міжнародних підходів та загальнолюдських цінностей

щодо дотримання прав людини, толерантність, не допущення дискримінації, повага до відмінностей (інакшості), визнання їх нормою, свобода вибору; пріоритет інтересів дитини, цінність дитинства та співпраці з родиною, акцент на індивідуальні потреби та можливості, сильні якості дитини («простір дружній до дитини», «дії в найкращих інтересах дитини» тощо). Водночас утвердження *національних ідей*, започаткування та розвиток нових засад національної системи освіти (повага до національної історії, традицій тощо). Важливою ідеєю є *мобільність та відкритість до змін* системи освіти, реагування на сучасні соціальні виклики і запити дітей, батьків, педагогів, утвердження провідною метою освіти розвиток людини та становлення особистості, її світогляду, цінностей.

На підґрунті теоретичних підходів визначено важливі аспекти супроводу дітей з порушеннями слуху, що охоплюють:

– раннє виявлення порушення слуху та раннє втручання як комплексну сімейно орієнтовану послугу;

– комплексну оцінку розвитку дитини (стану слуху, загального та мовленнєвого розвитку), визначення її потреб, стратегій супроводу та рекомендацій щодо створення найоптимальніших умов для здобуття освіти;

– своєчасне попередження порушень у розвитку, що спричиненні зниженням слуху;

– особливості супроводження дитини в різних освітніх моделях;

– моніторинг динаміки розвитку дитини через визначення рівня задоволення потреб, доцільності зміни додаткових послуг;

– реалізацію індивідуальної програми розвитку та реабілітації; організацію розвивального, комунікативно насиченого освітнього середовища;

– спрямованість на особистісне зростання дитини, формування базових компетентностей (комунікації, навичок командної роботи, креативності, критичного мислення тощо);

– зосередженість на можливостях дитини, її досвіді;

– забезпечення батьківського партнерства, що зумовлено неперевершеним значенням родинних стосунків для розвитку дитини раннього та дошкільного віку;

– підвищення професійної компетентності педагогічних працівників (безперервний професійний розвиток педагогічних працівників);

– реалізацію програм «переходу» для дотримання наступності між рівнями та моделями здобуття освіти, соціальними інститутами;

– міждисциплінарність та впровадження сучасних наукових досягнень у сфері медицини, педагогіки, психології у практику супроводу.

Результати дослідження дають підстави зробити такі висновки:

1. Історико-генетичний аналіз засвідчив, що процес і методи супроводу, так само як і служби супроводу на практиці формувалися вже з початку розвитку системи спеціальної освіти, відповідно орга-

нізація спеціального навчання розглядається як передумова сучасних підходів до освіти та реабілітації дітей з особливими потребами, зокрема теорії і практики супроводу.

При цьому встановлено, що організація супроводу є головною умовою і чинником вирішення усіх питань діагностики, розвитку, освіти, соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, порушеннями слуху зокрема, на всіх історичних етапах опіки і навчання означеної категорії дітей.

2. На основі теоретичного аналізу узагальнено основні позиції до тлумачення сутності корекційно-розвивального супроводу, відповідно яких *корекційно-розвивальний супровід дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху* інтерпретується нами як комплексна система заходів супроводження дитини на всіх етапах її становлення та навчання, спрямованих на розвиток особистості, пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери, комунікації (soft skills, словесне мовлення та / або жестова мова) та корекцію порушень шляхом створення розвивального середовища.

Акцент при цьому ми робимо саме на розвитку, оскільки в контексті соціокультурного підходу, власне, корекція щодо дітей з порушеннями слуху не є провідною в будь-якому з освітніх маршрутів.

Ми звичайно не враховуємо всі можливі аспекти організації супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, доцільними є подальші дослідження.

**Перспективи подальших наукових розвідок.** У межах проблеми вважаємо актуальними дослідження організації послуги раннього втручання для дітей з порушеннями слуху, діяльності центрів раннього розвитку та консультативних пунктів для батьків, участі ІРЦ у підтримці родини від етапу діагностування порушення.

## References

1. Danilovichute, E. A. (2018). Children with special educational needs in an inclusive environment. *Exceptional child: teaching and upbringing*, 3(87), 7–18.
2. Zasenka, V. V., Kolupaeva, A. A., Taranchenko, O. M. (2016). Education of children with special needs: from institutionalization to inclusion. In V. G. Kremin (Ed.), *National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine* (pp. 68–77), K.: Pedahohichna dumka.
3. Zasenka, V. V., Prokhorenko, L. I (2019). Education of «special» children: development strategy. *Native school*, 3/4, 48–52.
4. Litovchenko, S. V. (2020). Distance learning of children with hearing impairments: recommendations for members of the support team. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 3-4 (97-98), 301-311.
5. Taranchenko, O. M., Fedorenko, O. F. (2015). The concept of development of the education system for children with hearing impairments in Ukraine. *Exceptional child: teaching and upbringing*, 1, 27–33.
6. *The Salamanca Statement on Principles, Policies and Practices in Special Needs Education and Framework for Action on Special Needs Education* (1994). Retrieved from: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_001-94#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text).
7. Deppeler, J., Loreman, T., and Smith, R. (2015). Teaching and learning for all. In J. Deppeler, T. Loreman, R. Smith, and L. Florian. (Eds.). *Inclusive pedagogy across the curriculum. International perspectives on inclusive education* (pp. 1-10). London: Emerald Group Publishing.
8. Loreman, T., McGhie-Richmond, D., Kolupaeva, A., Taranchenko, O., et al. (2016). A Canada-Ukraine collaborative initiative for inclusive education in Ukraine: Participant perspectives, *School Effectiveness and School Improvement*, 27(1), 24–44.

## MORAL EDUCATION AS A PART OF THE MAIN DIRECTIONS OF THE EDUCATIONAL SYSTEM

**Zhurabekova K.M.**

*Associate Professor of the Andijan Machine-Building Institute,  
Uzbekistan, Andijan*

[DOI: 10.24412/2701-8369-2021-6-3-23-26](https://doi.org/10.24412/2701-8369-2021-6-3-23-26)

## ПРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ЧАСТЬ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

**Журабекова Х.М.**

*доцент Андижанского машиностроительного института,  
Узбекистан, Андижан*

### Abstract

In this article, the author tries to analyze the main reforms in the education system in the Republic of Uzbekistan. In recent years, practical work has been carried out to organize all levels of education in accordance with modern requirements. Also, the author of the article draws attention to the moral education of students, where the issues of moral education are a matter not only of a person, but also of the state as a whole.